

Toplumda Bilimin Beyazperdesi...

Bilim Gazeteciliği

"Prometheus'un gerçek torunları olan bilim yazarları, bilimin Olympos'undan yani laboratuvarlardan ve üniversitelerden ateşi alıp halka indiriyorlar." İlk bilim muhabirlerinden biri olan William Laurence, mesleğini böyle tarif ediyordu. Dorothy Nelkin'in, bilim gazeteciliğini çeşitli yönleriyle tartıştığı "Bilim Nasıl Satılır" adlı kitabının girişinde yer alan bu tümce, bilim gazeteciliğinin, yirminci yüzyılın ilk yarısından itibaren, başlı başına bir uzmanlık alanı olarak yükselişinin tanığı. Yirmibirinci yüzyılın arifesinde olduğumuz şu günlerde, bilim gazeteciliğini tanımak ve özendirmek, sırf çağdaş yayıncılık alanında değil, bilimin topluma mal edilmesi ve bilimsel üretimin artırılması konularında da sınıfta kalmamak için yaşamsal önem taşıyor.

BİLİM GAZETECİLİĞİ çoğu gelişmiş batı ülkesindeki üniversitelerde, üzerine lisans, master ve doktora programları açılan, mensuplarının federasyonlar ve konfederasyonlarda örgütlendiği bir alan iken, yurdumuzda bir türlü hak ettiği yere oturtulamıyor. Oysa, pek çok ülke için bilim yazarlığını özendirmek, üniversite ve sanayi kuruluşlarındaki araştırma ve geliştirme programlarına verilen destek kadar, hatta bazen bunun da ötesinde önem taşıyor. Keza, Ar-Ge çalışmalarına ayrılan bütçenin büyüklüğünü, önemli ölçüde kamuoyunun bunun gerekliliğine olan inancı belirliyor. Dolayısıyla, hükümetler, kendilerini oy ve vergilerle besleyen kamuoyunu bilimsel çalışmaların gerekliliğine inandırmak ve bu çalışmaların meyvelerini halka mal etmekle yükümlüler. Kamuoyunun bilimsel çalışmalar ve gelişmeleri izliyor oluşu, bunlara aktarılan kaynağın gerekliliğinin kabul edilmesinin yanı sıra, bu kaynağın doğru ve gerektiği gibi kullanıldığının da etkin biçimde denetlenebilmesi için elzem.

Kamuoyunun bilimsel verilere duyarlılığının sağlanması ve bu duyarlılığın doyurulmasında en önemli iki aracı, zorunlu temel eğitimde fen derslerinin etkin kılınması ve basında

bilimsel konulara ağırlıklı olarak yer verilmesi. Medyanın kamuoyunu biçimlendirmedeki etkisinin su götürmediği günümüzde, bu iki etmeden özellikle ikincisinin ağırlığının giderek arttığı bir gerçek. Gazeteleri, popüler dergileri, radyo ve televizyon kanallarıyla medya; diğer pek çok alanda olduğu gibi, bilim konusunda da, kamuoyunu besleyen (veya aç bırakan), kimi zaman da ne yazık ki yanlış yönlendiren tartışmasız güç. Bu gücün bilincinde olan gelişmiş ülkelerin hükümetleri, üniversiteleri ve bilimsel alanda ürün veren büyük kuruluşları, bilim gazeteciliğine önemli kaynaklar aktarıyor ve yayın organlarını bilimsel basın bültenleriyle besliyorlar. Fransızca deyimiyile vulgarizasyon (bilimsel verinin basitleştirilmesi, halk dilinde sunulması) İngilizce deyimiyile popülerizasyon, batı ülkelerinde zengin uzmanlık alanları yaratmış durumda. Hükümetler, üniversiteler, kurumlar ve şirketler, bünyelerinde bilim yazarlığı konusunda uzman halkla ilişkiler sorumluları bulunduruyorlar. Ancak, en önemli iş bilim gazetecilerine düşüyor.

Bilim gazeteciliği, bilim yazarlığı veya popüler bilim yazarlığı, saygın çağdaş mesleklerden. Bu üç tanımın hangisinin kimleri kapsadığı ise en azından Türkçe için şimdilik karışık

lık içeriyor. Bu karışıklığın atlatılması ise kuşkusuz, bu meslek mensuplarının ve çalıştıkları yayın organlarının sayısının artması, mesleki örgütlenmenin ortaya çıkması ve üniversitelerde bu alanda eğitim veren bölümlerin açılmasıyla mümkün olacak. Bilimkurgu öyküleri ve popüler bilim kitapları ile ün kazanan Isaac Asimov, Carl Sagan gibi isimleri popüler bilim yazarı olarak adlandırmak olası. Bir kısmının kitapları TÜBİTAK Popüler Bilim Kitapları dizisinde de yayımlanan ve kimisi bizzat bilim adamı olan Feynman gibi isimleri, bazen bilim yazarı, bazen de popüler bilim yazarı olarak tanımlamak gerekebilir. Bazı şirketlerin, örneğin bazı ilaç şirketlerinin çıkardığı uzmanlık dergilerinde, kendilerine ait olmayan araştırmalara dair, yazılması da, okunması da uzmanlık gerektiren yazıları hazırlayanlara bilim yazarı veya alanına göre, örneğin "tıp yazarı" denebilir. Uzman kurumlarca çıkarılan dergilerde zaten bilim yazarlarının değil, çoğunlukla bilim adamlarının yazıları yer alıyor. TÜBİTAK Bilim ve Teknik Dergisi gibi popüler bilim dergilerinde veya diğer ulusal basın organlarında, bilimsel haber, yorum ve araştırma yazılarını kaleme alanlar ise, popüler bilim yazarı veya bilim yazarının yanı sıra, bilim gazetecisi olarak

tanımlanabilirler. Bu kişilerin yaptığı iş, bilimsel kültür ve yazılı anlatım formasyonunun yanı sıra, araştırmacı gazetecilik nitelikleri de gerektiriyor çünkü.

Batı ülkelerinin bir kısmında bilim gazetecileri, çeşitli mesleki kuruluşlar ve bunların üye olduğu üst kuruluşlarda örgütleniyorlar. Bunlara örnek olarak Amerika Birleşik Devletleri'ndeki NASW (National Association of Science Writers-Ulusal Bilim Yazarları Birliği), İngiltere'deki ABSW (Association of British Science Writers-İngiliz Bilim Yazarları Birliği) ve Avrupa'daki EUSJA (European Union of Science Journalists Associations-Avrupa Bilim Gazetecileri Dernekleri Birliği) gibi kuruluşlar sayılabilir.

Geçmişten Bugüne Bilim Gazeteciliği

Bilim gazeteciliğinin geçmişinin, genel anlamda gazeteciliğin geçmişine koşut olduğu söylenebilir. Haber var oldukça ve kamuoyuna iletildikçe, bu haberlerin arasında (bilinçli veya bilinçsizce kaleme alınmış) bilimsel nitelikte olanlar yer almıştır. Bilim gazeteciliğinin isimsiz öncüleri, kişisel olarak bilime ilgi duyan ve çalıştığı yayın organı için kaleme aldığı haberler arasında, fark etmeden bilim konularındakilere daha çok yer veren gazetecilerdir. Bu alanda uzmanlaşmış, sadece bilim konusunda yazan gazetecilerin ortaya çıkışı ise yenidir.

Dorothy Nelkin, bilim ve teknolojinin basında kendini hem ciddi hem de sansasyonel biçimde gösterişinin 19. yüzyılda gerçekleştiğini söylüyor. 1830'larda bir Londra gazetesi, Athenaeum, Londra Jeoloji Derneği'nin toplantılarına, sayfalarında düzenli olarak yer ayırmaya başlamış. Bu yüzyılın sonlarında çeşitli Avrupa ve Amerika gazeteleri, Thomas Huxley, Louis Agassiz ve Asa Gray gibi, çalışmalarını halka tanıtmaya çabasında olan ve bu yüzden seyahat ederek konferanslar veren bilim adamlarından söz etmeye başlamışlar. Ancak 19. yüzyıl, bugün de ne yazık ki etkisini sürdürüyor biçimde, asılsız, sansasyonel haberlerin "bilim" başlığıyla

sunulduğu bir dönem olmuş. Nelkin, bugün de varlığını koruyan, bilim ve bilim adamlarına, kuşkucu, kaygılı, hatta mistik bir yaklaşımın temellerinin 19. yüzyılda atıldığını söylüyor.

Bilim gazeteciliğinin 19. yüzyılda şekillenmiş olması bir sürpriz değil. Çünkü, sanayi devriminin yankılarının duyulduğu; açık hava toplantılarında edebiyat ve sanat ürünlerinde, elektrik, buhar gücü, yani genel olarak mekanizasyonun hararetle yüceltildiği bu dönemde kamuoyunun bilim ve teknolojiyle ilgisi haklı olarak artmıştı. Halk, bilimin, hemen hemen "tüm musibetlerin" hakkından geleceğine inanmıştı bir kere. Ancak, bilime duyulan hayranlığın artışı, bağnazlığı da Ortaçağ'dan beridir geçirdi-

ği uyuklama döneminden uyandırmış; yaygınlaşan medya, bilimi yüceltirken bir yandan da bilim dışı görüşleri körüklemişti. Bu dönemde, bağnazlık ve bilimin vaat ettikleri, tuhaf bir biçimde benzer yoldan dile getiriliyordu. Gazetelerin ön sayfalarını süsleyen sözde bilimsel haberler, her derde deva ilaçlar, mucizevi kimyasal maddeler, hilkat garibeleri ve egzotik dünyanın "akıllara durgunluk verici" yaratıklarıyla ilgiliydi çoğunlukla. Bilim haberleri, kamuoyunun bilimsel birikimini artırmak bir yana, bilim adamları ve halk arasındaki uçurumu büyütüyordu. Söz gelimi, Einstein'ın görelilik kuramıyla ilgili yazılar, göreliliğin anlaşılmasına değil, bu "anlaşılmaz, tuhaf" kuramın halkın kafasını karıştırmasına ve Einstein gibilerin "erişilmez uzaylılar" gibi algılanmasına yol açıyordu. Bilim adamlarına bu biçimde yabancılaşan sadece halk değil, aynı zamanda gazetecilerdi de. Gazeteciler bilimsel haberlerin özünü çoğunlukla kavrayamıyor, ama bunların önemine kökten inanmış biçimde, bilinçsizce ve seve seve aktarıyorlardı. İleride göreceğimiz gibi bu ikilem, yalnız halk ve bilim değil, bilim adamları ve gazeteciler arasında da süre gelen sorunların sadece başlangıcıydı. Bugün, bilim gazeteciliğinin önünde duran en önemli hedeflerden biri de halkı bilime yaklaştırmanın yanı sıra, yanlış bilim haberciliği ve bundan kaynaklı olarak, bilim adamlarının basına karşı şüpheliğinin önüne geçmektir.

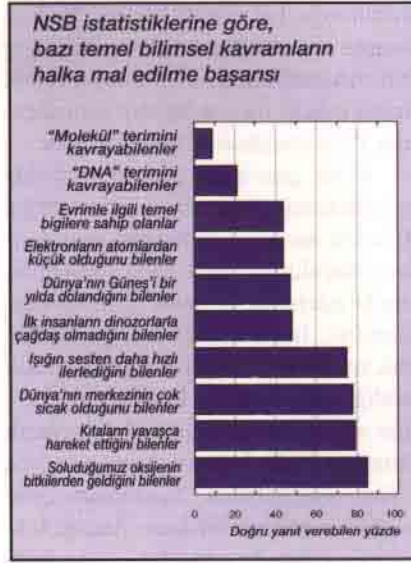
Bilim gazeteciliği tarihindeki belli başlı adımların, en önemlilerinden birisi, 1921 yılında Bilim Servisi (Science Service)'nin Edwin'in W. Scrippes tarafından kuruluşu olmuştu. Bilim Servisi, sadece bilim haberlerini yayın ilk ajans olmuştu. Bilimsel haberleri, halk tarafından okunabilir bir dille yeniden kaleme alarak sunan ajans, 1920'lerde 100'den fazla gazeteye, dolayısıyla, yedi milyondan fazla okura çağdaş anlamda bilim haberi ulaştırmış. Bugün, misyonu artık çoktan hafiflemiş ve sayısız basın organı ve ajansça üstlenilmiş olan Bilim Servisi, varlığını çok da önemli olduğu söylenecek Science News dergisiyle sürdürüyor. Science News'un günün gereklerine uygun biçimde, bir Internet sayfası da var artık.

Toplum, Bilim Adamı ve Gazeteci

Bilim haberlerine aç olduğu varsayılan toplum, önlerine sunulan münüde ne görüyor veya ne görmek istiyor? Olabildiğince geniş bir okur yelpazesi ele alındığında, halkın, temel bilim kavramlarını ve yöntemlerini algılayıp açıklayamadığını, bilim ve bilim adamlarına karşı da kimi zaman hayran, kimi zaman şüpheci, ama hep mistik bir gözlemlerle baktığını görüyoruz. Halk, büyük felaketleri önceden bildirebilen ve hatta önleyebilen, çaresiz hastalıklara deva bulabilen, ama kimi zaman da, Faust'ta olduğu gibi ruhunu şeytana satan, muhakkak ki, kendilerinin asla anlayamayacağı şeylerle uğraşan bir bilim adamı imajına sahip.

Yüksek tirajlı, popüler gazeteler de, bu imajı, haberlerini okunur kılmak için dolaylı yoldan destekliyor. Gazetelerin ön sayfalarında sunulan bilim adamı imajı, halkın benzer beklentiler duyduğu mahallenin çıkıkcısı veya üfürükçüsüne oldukça denk düşen karakterde. Ülkenin üniversitelerinde yapılan çalışmalar hem halk hem de çoğu gazeteci tarafından anlaşılmaz veya önemsiz olarak görülüyor. Tüm tıp otoritelerinin reddine karşın, bir tür bitkiden elde edilen "her derde deva" ilaçla ilgili bilgiler, bilimsel bir mucize olarak sunuluyor. Akademik yöntem ve kavramlara yabancı olan halk da, bu "ezik" bilim adamının yarattığı mucizelere canı gönülden inanıyor. Ne de olsa, kullanılan tanımlar, yeteneklerinden kuşku duymadıkları mahalle çıkıkcısı veya üfürükçüsüyle örtüşüyor.

Bu gibi yayınların yarattığı bilim adamı ve bilim imajına son yıllarda bir de "bilgisayar" ve "yüksek teknoloji"

sözcüklerinin biçimlendirdiği, içi boş soyut bir hayranlık duygusu daha eklendi. Gazetelerin teknolojiyle ilgili haberlerde kullandıkları anlatım, her şeyi umursamazca reklam malzemesi yapabilen şirketlerin, reklamlarda yararlandıkları teknoloji imajıyla koşut yapıda. Bu reklamlara göre, birtakım spor ayakkabıları, deterjanlar, araba lastikleri gibi geniş pazarlı ürünler "yüksek teknoloji" kullanılarak üretilmiştir. Reklamda, geri planda görülen, beyaz önlüklü genç erkek ve kadınlar da, reklam metninde kullanılan terminoloji de üretimin teknolojisine ilgili olarak izleyiciye hiçbir fikir vermez. Ancak, bilimin, o toplumdan uzak ve kesinliği tartışılmaz görüntüsüyle örtüştüğü için, bu gibi taktikler, tüketici üzerinde prim yapıyor. Magazin basını da, teknoloji haberlerinde, bu gibi reklamlarda kullanılan benzer bir üslup tutturuyor: "Okur, anlatılan teknolojik olgunun özüne ait hiçbir şeyi anlayamaz ve öğrenemez, ama varlığından haberdar olmalı ve kuşkusuz hayran kalmalıdır!"

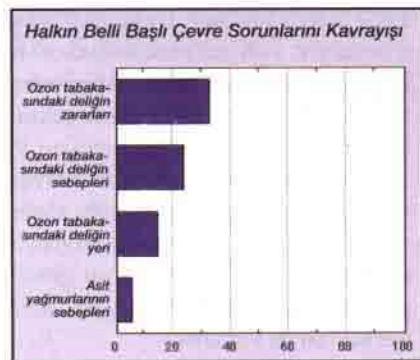
Yapılan anketler ve tüm istatistiksel değerlendirmeler, onca gözde bilimsel habere karşın, geniş halk kesimlerinin bilimsel kavramlarla ilgili kültürünün gelişmediğini gösteriyor. Amerikan Ulusal Bilim Kurulu, NSB'nin 1996 raporu, "Bilim ve Mühendislik Göstergeleri"nde, Amerikan halkının bilim birikimi tartışılıyor. Raporla sunulan verilere göre, halkın yaklaşık yarısı bilimsel konulara ilgi gösterdiğini belirtirken, ancak yüzde onu bilimsel açıdan doğru bilgilendiriliyor. Yapılan anketler, halkın yüzde

seksen gibi yüksek bir kesiminin Dünya'nın merkezini çok sıcak olduğunu bildiğini gösterirken, insanların dinozorlarla aynı çağda var olduklarını, Dünya'nın Güneş'in çevresinde yılda bir kez döndüğünü, elektronların atomlardan daha küçük olduğunu bilenler % 40; DNA kavramını bilip açıklayabilenler % 20, molekül kavramı hakkında doğru bilgiler aktarabilenler ise % 10 dolaylarında bir kesimi oluşturuyor.

Bu kitlenin büyük kısmının, magazin basınında hemen hergün, kalıtım, genetik araştırmaları, kalıtsal hastalıklar, parçacık fiziğiyle ilgili Nobel ödülleri gibi konularda, parlak başlıklar atılmış haberlerle karşılaştığını varsayarsak, DNA, molekül gibi kavramların algılanışındaki zayıflık, yaygın popüler basınındaki bilim haberlerinin boşa kürek çekmekten öteye geçemediğini gösteriyor.

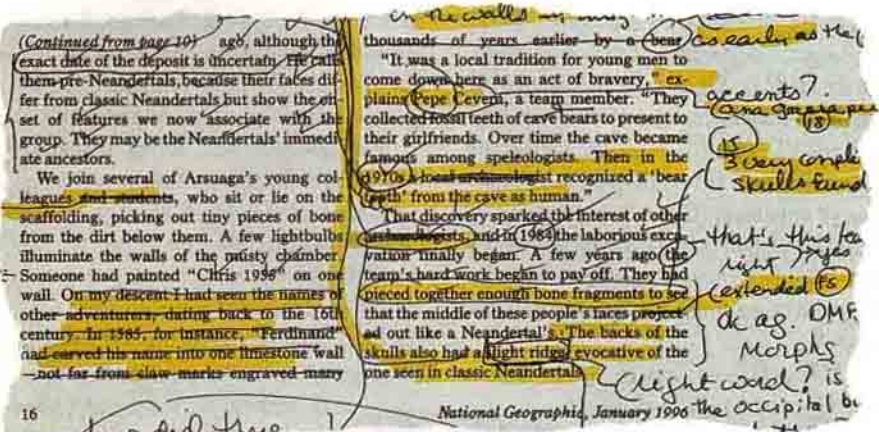
Gazetelerin bilim konularındaki yayınlarının bilimsel kültürü ne ölçüde artırdığını görmek için çarpıcı bir örneği inceleyelim. Ozon tabakasında, Güney Kutbu üzerindeki incelenin, bir deliğin varlığından söz edilebilecek duruma gelişen basın dünyasında büyük yankılar uyandırmıştı. Konu çeşitli popülerlik düzeyinde sayısız medya organında uzun süre tartışıldı. Sonuçta, bu problemin giderilmesi için önerilen projelere geniş halk desteği "sağlanabildi" ve kloroflorokarbonların kullanımına ilişkin uluslararası düzenleme ve yaptırımlar ortaya kondu. Peki halk, ozon tabakasının neden incelendiğini "deliğin" yerini ve tabakanın incelmeye durdurulamazsa olabilecekleri gerçekten de biliyor mu?

NSB'nin raporunun dayandırıldığı anket verileri incelendiğinde, Amerikan halkının ancak % 23'ünün ozon tabakasındaki incelmeye ve bunun se-

bepleri hakkında bilimsel bakımdan geçerli, temel düzeyde bir açıklama yapabildiği, % 14'lük bir kesimin incelmenin odaklandığı bölgeden haberdar olduğu ve yaklaşık % 30'unun bunun zararları hakkında fikir yürütebildiği ortaya çıkmış. Tartışılmaz derecede üzerine bastırılarak ve uzun bir süreçte popülerize edilen bu konunun dahi; halkın yarısına olsun doğru anlatılamaması, bilim gazeteciliğinin geliştirilmesine verilen haklı önemi gözler önüne seriyor.

Magazin basımında çıkan bilim haberlerinin kofluğuna, bunların üzerine giydirilen zorlama mistik havanın yanı sıra, çoğu bilim haberinin spor sayfası ağzıyla kaleme alınışı yol açıyor. Bu ağızdan nasibine en fazla pay düşen de Nobel Ödülleri meselesi. Bilimin popülerleştirilmesini hiç de önemsemediği apaçık ortada olan çoğu gazete, Nobel Bilim Ödülleri'ni, olimpiyat oyunlarını aktarıp bir üslupla, birinci sayfadan ve ateşli bir anlatımla veriyor. Bu haberlerde, ödüle değer görülen çalışmaların özüne ilişkin veriler yer almazken, ülkelerin aldığı ödüllerin çetelesi tutulup, bilim, uluslararası bir futbol karşılaşması tarzıyla sunuluyor. Ödül sahipleriyle ilgili bilgiler de, bilim adamı hakkındaki esrarengiz izlenimi güçlendirir nitelikte. Dergilerde, söz konusu bilim adamlarının, karmaşık denklemlerle kaplı karatahtalar önünde çekilmiş fotoğraflarıyla desteklenen yazılar sunulup bu imaj pekiştiriliyor. Ödül sahipleriyle yapılan röportajlarda, bilim adamının çalışmalarına ilişkin değil, ev hayatına, akvaryumuna, karısı veya kocasıyla ilişkilerine dair sorular sorulup, kendisinin sıradan insanlara ne kadar da çok benzediği "hayret nidalarıyla" aktarılıyor. Bu gibi röportajlarda sorulan bir soru tipi de, dünyanın o günkü sosyoekonomik, politik sorunlarıyla ilgili genel

Bilim adamı-bilim yazarı işbirliğinin tipik bir örneği... Özenli bilim yayıncılığının örneklerinden National Geographic dergisinde, yayından önceki son şekli denetimden geçirilen bir sayfa. National Geographic'te yer alan yazılar, kaleme alınışlarının çeşitli aşamalarında konunun uzmanlarınca tekrar tekrar gözden geçiriliyor.

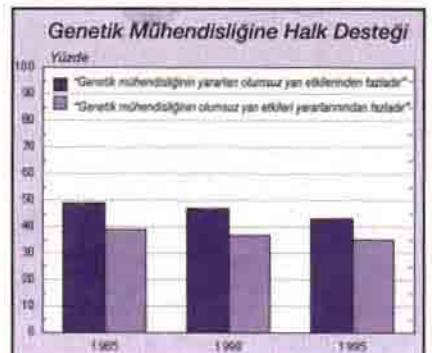
sorular. Ne de olsa, "bilim üstün bir bilgi biçimidir ve onun zirvesine ulaşanlar her problemi çözebilecek özel bir yeteneğe sahiptirler!..."

Bu türden yayınların halkı bilime yaklaştırmak yerine, ürkütüp iyice uzaklaşmasına yol açtığını söylemek çok da abartılı olmaz. Batı ülkelerinde, ulusal araştırma kuruluşlarının da teşvikiyle, bu gidişatı değiştirmek üzere bilinçli bilim gazeteciliği özendirilip destekleniyor. Kimi zaman bu destekler, kimi zaman da, bilim gazetecilerinin, çalıştıkları gazetenin "bilim duyarsız" editörüne karşı yürüttüğü başarılı araştırmalar sayesinde, ön sayfalarda olmasa da iç sayfalarda bir yerlerde, doğru yaklaşım ve doyurucu bilim haberlerine rastlamak olası.

Peki, bilim adamları ve bilim gazetecileri birbirleri ve genel olarak bilimsel haberler hakkında ne düşünüyor. Bu konudaki bazı ipuçlarını, CERN'in öncülüğünde 1994/95 yıllarında düzenlenen, "Bilim ve Medya" araştırmasında yakalayabiliyoruz. Söz konusu araştırma sırasında, aralarında Türkiye'nin de yer aldığı, Avrupa'nın

çeşitli ülkelerinden 800 kadar bilim adamı ve 80 civarında bilim yazarını yanıtladığı anketlerden yararlanılmış.

Anketi yanıtlayan bilim adamlarına gazetelerde en çok hangi bölümü okudukları sorulduğunda, genelde bilim haberlerinin dünya haberleri ve politikadan sonra üçüncü sırayı aldığı, yine de, karikatürler, spor ve TV sayfaları gibi popüler kısımlardan çok önce geldiği görülmüş. Buna karşın, bilim adamları, bilim haberlerini politika ve ekonomi haberlerinden daha çok ancak dünya haberleri, yerel haberler ve spor haberlerinden daha az güvenilir buluyor. Bilim adamlarına, bilim haberlerinde en çok neden rahatsız oldukları sorulduğunda, en üst sıraları sırasıyla, bilgisizlik, yanıltıcı ifadelerin kullanımı, sahte bilgi ve güvenilir olmayan kaynaklara dayanılması almış. Ankette bilim adamlarının başarılı bilim haberlerine şaşkıncı derecede duyarlı oldukları ve karşılık verdikleri görülmüş. Ankete katılanların ancak yarısı doğru haber karşısında tepkisiz kahrken, % 28'i gazeteciyi çalışma arkadaşlarına övüyor, % 13'ü gazeteci veya editörünü arayıp kutluyor

ve kalan % 9'u, farklı olumlu tepkilerle haber hakkındaki görüşlerini duyuruyor. Ancak, bilim adamları hatalı bir haberle karşılaştıklarında % 69 oranında tepkisiz kalıyorlar. % 15'lik bir oran editörü arayarak hatayı düzeltmeye çalışıyor. Bu verilerden de anlaşılıyor ki bilim adamları basında yanlış bilimsel haberle karşılaşmayı herşeye rağmen önemli ölçüde kanıksamış durumda.

Bilim adamlarının % 56'sı, en azından bir defa, bir bilim yazarıyla görüşmede bulunmuş. Bu görüşme, büyük çoğunlukla, gazetecinin bilim adamının alanındaki bir konuyla ilgili sorunlarını yanıtlamak veya bizzat bilim adamının çalış-

malarıyla ilgiliymiş. Diğer sebepler arasında, bir buluşun onaylanması Nobel Ödülleriyle ilgili tartışma gibi diğer gazetecilik etkinlikleriyle ilgili yardım talepleri var. Bilim adamlarının % 62'si bu görüşmelerin sonuçlarından memnun; ve % 25'i, bu görüşmeden kendilerinin de birşeyler öğrendiğini söylüyor.

Bilim adamları yine de medyaya belirgin biçimde küskün. Medyanın, kendilerini sırasıyla, toplumun parasını sömüren, toplumun gerçek gereksinimlerinden habersiz, umut vaat eden, ama bir türlü sonuç sunamayan kişiler olduklarını, bazen de kitle ölümlerine yol açan teknolojiler üreten caniler olarak sunduğunu söylü-

yorlar. Yine de bilim adamlarının azımsanamayacak bir bölümü, basının kendilerini mucizeler yaratan, dahi problem çözümler olarak sunduklarını belirtip bıyık altından gülümsüyor. Bilim adamlarına gazetede çıkan haberler bir yana bırakılırsa, bilim gazetecilerinin kendileri hakkındaki görüşlerini nasıl tahmin ettikleri sorulduğunda, üst sıralardaki yarıtların "uzaydan gelmiş gibi", "terminoloji delisi", "kibirli" nadiren de "açıklayıcı" olduğu görülüyor. Bilim adamlarına göre, olumsuz imajı belirleyen en önemli etmenler sırasıyla, Çernobil kazası, soğuk füzyon fiyaskosu, AIDS'e çare bulunamaması, insan genleriyle ilgili çalışmalar ve uranyum karaborsası.

Bilim adamlarına, bilim gazeteciliğinin kimin tarafından öğretilmesi ge-

Türkiye'de Bilim Gazeteciliği

Orhan Bursalı
Cumhuriyet Bilim Teknik, Yayın Yönetmeni

"Ülkemizde bilim gazeteciliği bir meslek midir, gazetelerin ve dergilerin yazı işlerinde bilim gazetecisi kadrosu var mıdır?" sorusuna fazla düşünmeden hayır diyebiliriz. Belki, Cumhuriyet'i, 10 yıla yakın yayımladığı Cumhuriyet Bilim Teknik eki nedeniyle bir istisna saymak gerek. Diğer gazetelerin yazı işleri kadrolarında, görevi iç ve dışta bilim dünyasındaki olayları izlemek, haber ve raporlar yapmak ve okuru düzenli olarak bilgilendirmek olan bir bilim gazetecisi yoktur, bildiğim kadarıyla.

Peki niçin yok?

Basınımız niçin bu konuya önem vermez? Bu konuda bir soruşturma yapılmadığı için doğru yanıtı bilmiyoruz. Ancak bazı olasılıklar üzerinde duralabilir.

Örneğin gazete yayın yönetmenliği, böyle bir gereksinimi duyumsamamış olabilir. Okurun bilim dünyasında olan bitenleri izlemek gibi bir gereksinimi ve talebi olmadığını düşünebilir. Önemli bir olay varsa, zaten dış kaynaklardan, ajanslardan gelen haberi duyuruyoruz, diye düşünüyor olabilir.

"Türkiye'de bilim mi var ki, gazetecisi olsun" görüşünde olabilir. Veya bilimle halk arasında kopukluk, gazete genel yayın yönetimini kapsayacak boyutlara ulaşmış olabilir. Gazete yönetimleri, uzman gazeteciliğin önemini veya uzman gazeteciliğin bilim alanına kadar uzatılması gerektiğini düşünmemiş olabilir...

Ve, bir de, ülkemizdeki bilim güçleri, kamuoyunun ve medyanın kendisiyle ilgilenmesi için en küçük bir varlık bile göstermemiş olabilir...

Bunların hepsi varsayımlardır. Çok da önemli olmayabilirler. Önemli olan, pratikte, medyanın bilim gazetecisi kadrosuna sahip olmamasıdır.

Şöyle bir soru sorabiliriz: Bilim ihmal edilecek, olmasa da olur denecek, dikkate alınmayacak bir alan mıdır?

Bakıyorsunuz hiç de öyle değil. Dünya üzerinde sayıları 1 milyonu aşan, doğrudan ve durmadan yeni bilgi üreten araştırmacı var ve bunlar doğa olaylarını, toplum olaylarını araştırmakta, bilimin bin bir dalının ilginç, bilinmeyen yönlerini aydınlığa kavuşturmak için çaba sarfetmektedir. Bu araştırmaların hiç bir ekonomik ve faydacı yanı olmadığını varsayacak bile, sadece sonuçlarını öğrenmeye ve haber vermeye değerdir.

Kaldı ki, bilimsel etkinliklerin çoğu, doğrudan ve dolaylı, uygarlığı derinden etkilemektedir. Ekonomik değer yaratarak, teknolojik dönüşümlere yol açarak, düşünceyi besleyerek etkilemektedir... Yeni uygarlık sistemlerinin temellerini yaratacak ve toplumların büyük eksenlerde dönüşümlerine yol açacak denli etkilemektedir. Bilimsel etkinlikler, insanlığın en büyük itici güç kaynaklarından biri veya başkasıdır.

Günlük yaşamdan bakacak olursak, ekonominin kan damarları bilim ve teknolojiye gelişmelerle beslenmektedir. Yaşam tarzımız, iş hayatımız, insanlararası ilişkilerimiz, aile hayatımız, kısaca toplumsal hayatımızın hemen her alanı, bilimin ve teknolojinin olumlu veya olumsuz etkisiyle yeniden biçimlenmektedir.

Olayı bu boyutlara düşündüğümüzde yazılı, sözlü ve görüntülü basın, kısaca medyanın bilim ve teknoloji dünyasını çok yakından izlemesi ve olan bitenden topluma haberdar etmesi gerektiği görüşü de çok doğal gelir bize. Bu düşünce de yanlış değildir, çünkü gelişmiş dünyanın ciddi gazete ve haber dergileri bilim haberlerine önem verirler; ya bilim seksiyonları ya da yazı işleri kadrolarında konularında uzmanlaşmış bilim gazetecileri vardır.

Bilim gazetecilerine toplumların her zamanından daha çok gereksinimi vardır. Çünkü bilim, karmaşıklıkla, sokaktaki insan tarafından anlaşılması mümkün olmayan yapıları nedeniyle toplumla büyük bir kopukluk yaşamaktadır. Bilimin kendi içinde, çeşitli disiplinler arasında varolan kopukluğu, uzmanlık ayrışmasının boyutlarını düşünenecek olursak, bilim dışında bulunan insanların bilimi izlemesinin zorluğunu daha iyi anlarız. Bu

uzmanlık labirentlerinde olan bitenin genel çizgileriyle kavranması ve kamuoyuna aktarılması için bilim gazetecisine gereksinim vardır. Bu açıdan bakıldığında bilim gazetecisi, bilim dünyası ile kamuoyu arasında bir köprü görevi yerine getirir. Hatta, bilimin çeşitli disiplinleri arasında haberleşmeye ve bilgi alışverişinin gerçekleşmesine de katkıda bulunur. Bilimin ilmini günlük konuşma diline çevirir; karmaşık konuları yalınlaştırır; bilim konusunu kitlelerin günlük yaşamlarıyla, gelecekleriyle yoğurur. Bilim dünyasını, bilim insanlarını topluma tanıtır. Bilim disiplinlerinin uğraş alanlarını anlatır.

Bilim gazetecisi, aynı zamanda bilim toplum ilişkilerinde şeffaflık yaratır ve toplumun demokratikleşmesine katkıda bulunur. Bu nokta çok önemlidir. Çünkü bilim ve teknoloji dünyası, üreticileri ve gelişmesiyle toplumu o derece etkilemektedir ki, halkın bu alanda söz hakkı doğmaktadır. Toplumun doğru bilgilendirilerek, halkın bilim ve teknoloji dünyasında olan bitenler üzerine bilgi sahibi olmasına ve bu alanda da söz sahibi olma hakkını çeşitli araç ve yöntemlerle kullanmasına yardımcı olmak da, bilim gazetecisinin etkinliklerinin bir ürünüdür.

Popüler bilim gazeteciliği ve yayıncılığının bir yaran da, gençlerin meslek seçimine yardımcı olmak ve bilimin gelecekteki kadrolarının oluşmasında katkıda bulunmaktır.

Bilim gazeteciliğinin diğer önemli başka bir yaran ve katkısı ise, bilimsel olay ve haberlerin çarpıtılmasını önlemek ve doğru bir şekilde topluma aktarılmasını sağlamaktır. Bütün bunların sonucu olarak da, bilim gazeteciliğinin, genel etkinliği içinde, toplumun bilimsel düşünmesine; eleştirel aklın, düşüncenin egemen olmasına katkıda bulunduğunu söyleyebiliriz.

Yazılı, sözlü ve görsel basın, bilim gazeteciliğinin gereğini görmeli, bu gazetecilerin ortaya çıkması için yardımcı olmalı, eğitimleri ve yetişmeleri için koşulları yaratmalıdır. Gazeteci sendika ve cemiyetleri, TÜBİTAK, gazete işverenlerinin sendika ve cemiyetleri, iletişim fakülteleri, bilim gazetecilerinin yetişmeleri için ortak bir program başlatabilirler.

rektiği sorulduğunda, % 40 oranıyla, "bilim adamları tarafından" yanıtı alınmış. Aynı soru bilim gazetecilerine sorulduğunda verilen yanıt, % 53 oranla, "gazeteciler tarafından". Peki, bilim gazeteciliği eğitimine meraklı bilim adamları bir gazetede bir süre çalışmayı düşünürler mi? % 73 oranla, "evet"...

Madalyonun öbür yüzü, bilim gazetecileri yapılan ankette ne gibi yanıtlar verdiler? İlk, gazeteciler bilimsel haberi nereden ediniyorlar.. Üst sıralardaki yanıtlar sırasıyla: Bilim dergileri, basın bültenleri, konferanslar, laboratuvar ve araştırma merkezi yayınları ile basın ajansları. Basın mepsuplarına, en çok hangi bilim dallarıyla ilgili yazmaktan hoşlandıkları sorulduğunda, en üst sırayı ciddi farkla biyoloji almış. Diğer yanıtlar ise, sırasıyla, teknoloji, psikoloji, astronomi/astrofizik ve kimya. Bilim gazetecileri bir konuyu işlerken düşüktükleri çıkmazdan kurtulmak için en çok, sırasıyla özel arşivlerinden, sabırlı bilim adamlarından, en yakın üniversitelerin kaynaklarından, ansiklopedilerden, iş yerindeki kitaplıktan vs. yararlanıyorlar. Bilim adamlarına başvurmak zorunda kaldıklarında gazetecileri en fazla basit dille yapılan doyurucu bir açıklama memnun ederken, en çok, fazlasıyla teknik içerikli bir anlatım ve kibirlilikten şikayetçiler. Gazeteciler, bilim adamlarının medyada en

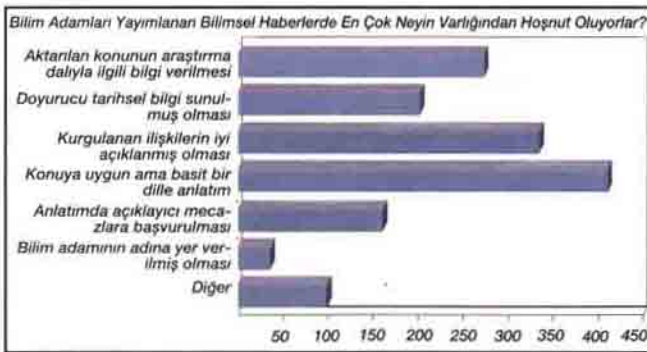
çok, toplumun gereksinimlerine duyarlı, senin benim gibi sıradan, ama bir yandan da dahi kişiler olarak anılmak istediklerini söylüyorlar. Bir yandan da, bilim adamlarının kendilerini "cahil başbelaları" olarak gördüklerini söyleyerek hayıflanıyorlar.

Gazetecilerin bilim adamlarının basında neden görünmeleri gerektiği sorusuna verdikleri yanıtlar ise, bilim gazeteciliğinin neyi amaçladığını da bir anlamda birinci ağızdan belgelediği için ilginç. Yanıtlar sırasıyla şöyle: İyi bir toplum için yöntem ve fikirler yaymak üzere, vergi ödeyen vatandaşın parasının hesabını vermek için, toplum üzerinde çalışmalarının vaat

ettiği değişiklikler hakkında bilgi sunmak üzere, gereksiz korku ve beklentileri önlemek için, bilim adamları haberin ta kendisi olduğundan vs.

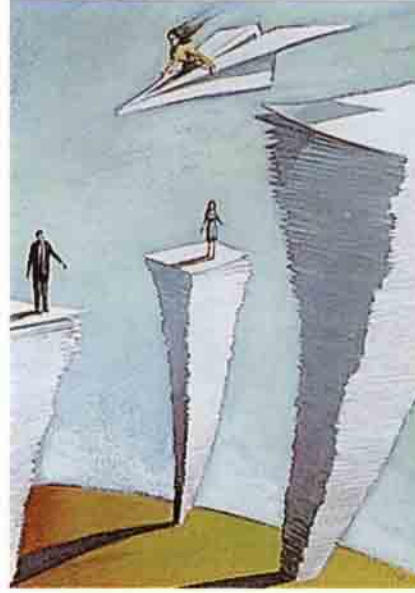
Artılar ve Eksiler

Dorothy Nelkin, gazeteciliğin bilim haberciliğine yaklaşımının zaman içinde değiştiğini vurguluyor. Gerçekten de, farklı yılların basındaki bilim gündemlerine göz atıldığında hem konu seçimi hem de aktarma biçimi açısından ciddi farklılıklar gözlemleniyor: 1960'lar bilimsel ve teknolojik "atılımlar" ve "devrimler" dönemi. Gazeteciler uzay programını ve temel bilimlerdeki çarpıcı keşifleri hayranlık ve coşkuyla haber yapıyorlardı. 1960'ların sonlarında ve 1970'lerde çerçeve değişti. Bilim ve teknolojinin harikalarına duyulan hayranlık, yerini çevrenin ve sosyal hayatın riskleri için duyulan endişeye bıraktı. Bir şekilde devam eden risk korkusuyla dengelemesine rağmen, 1980'lerde 1960'ların teknolojik coşkusu yeniden doğdu. Eski atılımlar klişesi bir defa daha sahneye çıktı. 1990'lar ise, yüksek teknoloji, bilgisayar ve iletişim teknolojisindeki gelişmelere duyulan hayranlık dönemi olarak nitelendirilebilir. 1990'larda da teknolojiye duyulan koşulsuz hayranlık, bilim haberlerinin gazetelerde kapladığı alanın artmasını sağlıyor.

Basının okuru tuttuğu bilgi bombardımanının bir benzeri, hatta daha da güçlüsü bizzat basın üzerine yönelmiş durumda bu günlerde. Daha çok sayıda ajans ve kuruluş, teknik konularda eskiye göre daha çok sayıda basın bülteni hazırlıyor. Haber kaynaklarının koşulsuzca doğru sayılması ise haber kirliliğine yol açabiliyor. Mayıs 1981'de yaşanan olumsuz bir örnek, gazetecilerin önemli dersler çıkarmasını sağlamış. Bu tarihte, ABD'deki 175 gazete, büyük haber ajanslarından UPI'nin geçtiği uydurma bir haberi coşkuyla yayınlamış. Haber, Metamorphosis (Dönüşüm, Kafka'nın ünlü romanı) adlı bir araştırma şirketinden Dr. Gregor'un (Kafka'nın, hamamböceğine dönüşen karakteri) hamamböceği suyundan elde edilen her derde deva bir ilaç keşfettiğine dairdi. Çok sayıda Kafka cahili gazetecinin bu haberi sorgusuzca kaleme alışı, bilinçsiz bilim gazeteciliğinin zayıflığına iyi bir örnek.

Türkiye'de de yaygınlaşmaya başlayan basın duyuruları, en çok bilim gazeteciliği için hem önemli bir kaynak, hem de ciddi bir tehlike. *Time* için çalışan bir bilim yazarı bu bildirimlerin "işe yaramaz" olduğunu söylüyor: "Bir kova dolusu laf kalabalığından başka bir şey değil". Bir başka bilim yazarı konuyu iyiden iyiye melodramik hale sokuyor: "Çöpe giden basın bildirimlerini oluşturmak için canla başla çalıştıklarına şüphe olmayan şevkli halkla ilişkiler uzmanları ve onların adamları adına üzücü; her gün bir yığın mektubu işleme sokan posta işçileri adına üzücü; bir sürü mektubu elden geçirmek zorunda kalan bizler adına üzücü; hepsinden önemlisi, ağaçlar adına üzücü."

Muhabir canla başla çalışıp en doğru haberi en iyi biçimde hazırlasa da iş bununla bitmiyor. Ertesi sabah gazete veya dergisini aldığı yazısı çıkarılıp yerine "çok daha ilgi çekici" bir dedikodu haberinin girdiğini görmesi olası. Bir bilim yazarı, ilk sayfada yer kapmanın yegâne yolunu şöyle açıklıyor: "Yazının ilk paragrafında hamileliği önleyici haplar, ülser veya iktidarsızlığın tedavisine ilişkin bir şeyden bahsedin. Her editör bunlardan birinden ya muzdariptir veya şüphesi vardır."

Haydi, yazıya bir yer kapmış olun. Yeni bir sorun da başlık ve görüntü problemidir. Editör büyük olasılıkla, konuyu ilgi çekici kılmak için, çok yanlış bir başlık, ilgisiz bir fotoğraf kullanmanız için elinden geleni yapacaktır. Yine de bilim gazetecilerinin diğer meslektaşlarına göre önemli bir avantajı var: Bir bilim yazarının yazısı asla konuyu bilmeyen biri tarafından okunup değiştirilmez. Bu, bir muhabirin asla elde edemeyeceği, tadına doyumlanmaz bir yazı özgürlüğü sağlar.

Peki bu çetrefil mesleğin incelikleri nerede öğrenilecek? Önemli ölçüde deneme yanılma ile basın yaşamında. Bulunabilirse okuluna gidilebilir. Batı ülkelerinde bilim yazarlığı lisans üstü programları oldukça yaygın. Birkaç tane de lisans programı var. Yine de, ünlü bilim gazetecilerinin pek azı bu alanda diploma sahibi. Gazetecilik mesleğinin ezeli "mektepli-alaylı" çatışması bilim gazeteciliğinde de geçerli. Farklı olarak mektepli bilim yazarları nadiren basın okullarından me-

zun. ABSW yetkililerinden, İngiltere'de çalışan bilim yazarlarının çoğunun temel bilimlerde lisans, genellikle master, hatta bazen doktora sahibi olduklarını öğreniyoruz.

Bu son noktada, Asimov'un "Ölü Geçmiş" adlı öyküsünden bir alıntı, bilim gazeteciliği mesleğiyle ilgili keyifli ipuçları verebilir. Öyküde, başarılı bir bilim yazarı olan "Ralph Amca" dan bahsediliyor: ".../Ralph Nimmo'nun kolej diploması yoktu ve bundan gurur duyardı. İkisinin de genç olduğu günlerden birinde, "Bir diploma" demişti Jonas Foster'e, "bozuk bir caddeye atılan bir adımdır. Bu adımın boşa gitmesini istemediğin için master ve doktora çalışması yaparsın. Sonunda, önemsiz bir tek şey dışında dünyadaki herşeyden habersiz kalırsın. Öte yandan kafanı iyi koruyabilir ve olgunluğa erişene dek onu karma karışık bilgilerden uzak tutabilirsen ve beynini yalnızca zekâyla doldurup, açık seçik düşüncelerle eğitirsen, emrinde güçlü bir alet bulur ve bir bilim yazarı olursun".

"Nimmo, ilk görevini acemiliğini tamamladıktan sonra, yirmi beş yaşında aldı. Kendisine verilen müsveddelerin dili, ne kadar bilgili olursa olsun, okuyan kişiye herhangi bir anlam pırlıtısı vermektan uzaktı. Nimmo, müsveddeleri aldı ve yazarları olan biyofizikçilerle beş uzun ve çekişmeli görüşmeden sonra, diline anlam kazandırıp uslubunu tatlılaştırarak yazıyı yeniden yazdı."

"Kendisinin kolayca bilimin kıyılarına yapışarak diplomayı küçümsemesini eleştiren yeğenine, "Neden Olmasın?" derdi hoşgörüsüyle. "Kıyıları köşeler önemlidir. Sizin bilim adamlarınız yazı yazamaz. Hem neden bunu yapmalarını bekleyelim onlardan? Onlardan usta bir satranç oyuncusu ya da bir keman virtüözü olmaları bekleniyor mu? Öyleyse neden sözcüklerin nasıl bir araya getirileceğini bilmelerini isteyelim? Neden bu işi de uzmanlarına bırakmayalım?"

Özgür Kırtuluş

Kaynaklar:
 ABSW, <http://www.dial.pipex.com/uuwabsquare/jc07/absbw.htm>
 Asimov, I. Dünya Herşeyine Yeter, Çev. Hulusi Özyavun, Cep Kitapları A.Ş., İstanbul 1994
 EUSA, <http://193.54.210.193/eusa/>
 Miller, J. D., Pifer L. Science & Engineering Indicators, NSB, 1996
 Nelkin, D. Bilim Nasıl Satılır, Çev. Murat Çiftkaya, Şöle Yayınları, İstanbul 1994
 NASW, <http://www.nasw.org>
 Science and Media Survey (Anket Raporu), CERN, 1994/95